

Алла Олійник,

кандидат психологічних наук,
Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів

ДУХОВНО-МОРАЛЬНИЙ ЗАНЕПАД СУСПІЛЬСТВА ЯК ЧИННИК СУЇЦИДАЛЬНОСТІ

Стаття присвячена поглибленому обґрунтуванню проблеми духовно-морального занепаду суспільства як одного із основних чинників формування суїцидальних тенденцій у середовищі сучасної молоді. Некрофільні тенденції сучасного світу, падіння рівня зацікавленості духовними цінностями (глобальна криза бездуховності), моральний занепад суспільства, відсутність чітких перспектив життя призводять до зростання чисельності людей різного віку, особливо молодих, охоплених почуттям абсурдності існування та духовної порожнечі. Потужний антисуїцидальний потенціал містять високі гуманістично-релігійні духовно-моральні цінності, релігійна віра, яка ефективно сприяє стабілізації й гармонізації психіки індивіда, позбавляє мук переживання екзистенційного абсурду, надає високого сенсу людському існуванню.

Ключові слова: суїцид, аутодеструктивність, екзистенційний вакуум, духовно-моральні цінності, релігійна віра.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Нехтування високими духовно-моральними цінностями, орієнтаціями, руйнування, втрата ідеалів, які висвітлюють особистості життєву перспективу, сприяє поширенню суїцидонебезпечних настроїв у суспільстві. У сучасному суспільстві зростає кількість самотніх, нещасливих, розчарованих людей, молоді не знаходять високого смислу власного життя, заповнюючи екзистенційний вакуум алкоголем та наркотиками. Життєве неблагополуччя, безробіття, самотність, крах надій, усвідомлення безперспективності майбутнього, алкоголізм, наркоманія, зростання злочинності, меркантилізм на тлі бездуховності – така ситуація сьогодення перебуває у прямому зв'язку з суїцидальністю. Люди живуть без чітких критеріїв цінності життя. У сучасному індустріалізованому світі, де з кожним роком поглиблюється тотальний процес формалізації, раціоналізації, меркантилізації, відчуження у людських взаєминах вже майже

не залишилося нічого, що могло б утримати від занурення на самісіньке дно кризи: «хвороба» цивілізацією, яка перетворилася на нав'язливу ідею, перекреслює в душі індивіда все, що могло б зберегти його віру у високий сенс життя. Негативний вплив на людську свідомість в епоху технічного прогресу здійснюється з вражаючим динамізмом з боку найрізноманітніших технологій. З однієї сторони, науково-технічний прогрес максимально спростив людське життя, вніс комфорт та легкість в усі його сфери, але з іншої – надмірний технократизм призвів до падіння рівня духовності та моральності у суспільстві, й відтак – до утвердження хибної системи цінностей, зневажання високими життєвими ідеалами добра, справедливості, любові та милосердя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Теоретико-методологічною базою дослідження стали: трактування релігійної віри як «вершини свідомості» – віри у високий сенс людського існування у концепції В. Джемса; йоготерапія В. Франкла, концепції Е. Фромма щодо потужності антидеструктивного, антисуїцидального потенціалу віри в Бога, гуманістичних релігій; тлумачення могутньої життєдайності гуманістично-релігійних смислів існування в російській релігійній філософії (М. Бердяєв, Ф. Достоевський, Л. Толстой, С. Франк та ін.); соціологія релігії Е. Дюркгайма (тлумачення релігії як потужної інтегруючої суспільство антисуїцидальної сили); психологія релігії В. Москальця (трактування релігійної віри як потужного антисуїцидального чинника) та ін.

Метою статті є поглиблене обґрунтування проблеми антисуїцидальної протидії аутентичних духовно-моральних ціннісних орієнтацій сучасної молоді.

Виклад основного матеріалу дослідження. Самогубство є своєрідним варіантом відповіді на кризу існування. Як вже зазначалося вище, самогубство як явище індивідуальне існувало в усі історичні часи, але іноді воно стає явищем соціальним, коли створюється для нього сприятлива суспільна атмосфера. Суїцидент – невдоволена собою людина, перебуває у конфлікті з діючими цінностями суспільного життя, які не приймає його власна природа.

Суспільство завжди певним чином впливає на індивіда. Реалії сучасного світу (цинізм, егоїзм, аморальність, жорстока боротьба за виживання) суперечать істинній сутності людини, призводять до девальвації гуманістичних цінностей, розчарування, депресії, а відтак – до самогубства. Збільшується чисельність людей, охоплених почуттям туги, безнадійності, екзистенційного вакууму, пов'язаного із втратою сенсу життя. Істотним показником і визначальним чинником такої ситуації у світі стало послаблення віри в Бога, орієнтації на високі духовні ідеали та цінності. Життя без ідеалів чи з бездуховними ідеалами й тяжкі розчарування є вельми сприятливими щодо суїцидальності [1, с. 49].

На тлі тотального відчуження індивідів один від одного ця «хвороба» духу перетворюється на хронічну, нищить людяні властивості душі. У такій атмосфері розчарована людина не знаходить у собі душевних сил протистояти усім труднощам власного безутішного існування і може вирішити звести рахунки із життям.

Виникнення психологічних проблем індивіда, зокрема суїцидальних, перебуває у прямому зв'язку із зростанням рівня суспільної бездуховності. У сучасному цивілізованому світі спостерігається жахлива асиметрія. Виявляється вона у тому, що основні зусилля особистості спрямовані на утилітарні цінності нестабільного зовнішнього світу, внаслідок чого її життя стає обмеженим та дисгармонійним через постійну загрозу втрати значущих зв'язків, статусу, власності. Життя, позбавлене надособистісного смислу, спрямоване виключно на задоволення меркантильно-споживацьких цілей, детермінуючим чином пов'язане з відчаєм, розчаруванням та песимізмом.

Досліджуючи проблему суїциду, психологічного здоров'я особи та суспільства, З. Фройд висловив припущення, що вимоги людської природи і суспільства можуть конфліктувати між собою в силу їх недосконалості; суспільство загалом може бути хворим. Обґрунтовуючи цю думку, він запровадив поняття «соціальний невроз» (нестача любові й уваги інших людей, неможливість для індивіда досягти гармонії з соціальною структурою

суспільства тощо), як соціальну зумовленість найбільш поширених нервово-психічних розладів [2, с. 93; 3].

На духовний занепад суспільства як основну причину поширення аутодеструктивних тенденцій у психіці індивідів вказував Е. Фромм. Він намагався показати, наскільки морально хворе суспільство із спотвореними ідеалами небезпечно для індивіда, стаючи джерелом думок про смерть та самогубство. У світі, в якому речі панують над людиною, «мати» панує над «бути», володіння над буттям, «мертве», механічне – над живим, цивілізація замінила Бога. Світ живої природи перетворився на механізований, позбавлений усякої життєвості мертвий світ, людина – на бездуховного робота. Любов до всього механічного, штучного, всього того, що не росте, не розвивається, стало основою сьогодення, замість любові до істинного, природного – того, що утверджує й піднімає цінність життя. Замість того, щоб цінити найпрекрасніший дар Бога, любити себе та інших, люди знецінюють життя, утверджуючи хибні, неістинні смисли існування [4, с. 461–483; 5].

Про вплив суспільства на суїцидальну схильність молоді у роботі «Батьки і діти їх — самогубці» говорить В. Федоров, звинувачуючи цивілізацію у тому, що вона спричинила його (суспільства) моральне падіння [6].

Сучасна урбанізована індивідуалістична культура робить людину самотньою, вона не персоналізується, а лише аномізується, страждає, не витримує самотності як єдиного середовища самоформування. Людина іноді може бажати самотності, але у сучасному світі вона найчастіше потерпає від неї: в умовах технократично-бездуховного науково-технічного поступу вона втрачає зв'язки зі світом та іншими, з товаришами по праці, по навчанню. Людина стає вільною «від усього», а тому й відчуженою від усього. Такий стан пригнічує її: вона не хоче бути «вільною», прагне «втекти» від такої свободи (escape from freedom), мати доброзичливі стосунки з іншими, але навколишній світ не надає такої можливості. Таке відчуження індивідів один від одного стало фатальною основою міжлюдських взаємин, що переростає в агресію до себе та інших [7]. Нестерпне почуття самотності, надмірний індивідуалізм,

байдужість, цинізм, глибокі особистісні розчарування призводять до формування депресивно-невропатичних деструкцій у психіці індивідів, які є психологічним базисом суїцидальності.

На всезагальну байдужість, відсутність моральних ідеалів, духовних орієнтирів буття як основний чинник зростання суїцидальності у суспільстві вказував і засновник теорії еволюційного песимізму Е. Гартман. Він доводив, що еволюція світового процесу примножує суму болю: у світі сума болю більша, ніж сума задоволення [1, с. 49]. Науково-технічний прогрес, окрім комфорту призвів і до знецінення життя: відчай і туга стали звичними його супутниками. Люди живуть з почуванням внутрішньої дисгармонії, без виразних критеріїв цінності життя через необхідність, всупереч власній природі, приймати проголошені суспільством хибні смисли буття.

У концептуальному полі суспільно-бездуховної детермінації суїцидальності знаходиться й фрустраційна концепція М. Ельнера, побудована на потужній емпіричній базі. Вчений уперше співставив 22 змінні соціально-економічного, географічного та нозологічного значення з показниками суїцидів у великій кількості країн. За допомогою факторного аналізу було зроблено висновок, що високі показники суїцидів пов'язані з негативними тенденціями сучасного технократичного суспільства [8, с.20].

Цей каузальний зв'язок переконливо постав у дослідженні російського юриста А. Коні, проведеного на початку ХХ ст. Узагальнивши дані, нагромаджені вітчизняною та світовою статистикою самогубств за століття, він пов'язав основну причину суїцидальності з відсутністю високих суспільних ідеалів. Саме цим А. Коні пояснює той факт, що у Росії в середині 60-х років ХІХ століття, «в епоху великих реформ» кількість самогубств зменшилася під впливом «духовного піднесення» в суспільстві й різко зросла у 70-х роках, коли розпочався період реакції й з'явився виключно матеріалістичний напрям суспільної думки, який заперечував існування Бога, а відтак і християнської моралі [8, с. 19–20].

Основною причиною зростання кількості самогубств М. Бердяєв також вважав підміну власне людських потреб технократичними. Він був переконаний, що техніка, яка виробляє непотрібні предмети та знаряддя нищення життя, влада речей та грошей створюють химери та фантазії, спрямовують людину на хибні фікції, які лише створюють враження реальності. «Я» людини завжди подвійне: «Я» істинне, реальне, глибоке і «Я», створене корисливою уявою, пристрастями, фікціями, яке «тягне вниз». Відтак, людина завжди стоїть перед вибором: між світом буденного життя, світом науковим, світом художнім, політичним, господарським та світом духовним, який є джерелом світлої й потужної життєвої енергії. Людина, на думку М. Бердяєва, є живою суперечністю, поєднанням кінцевого і нескінченного, висоти і нікчемності: послаблення її духовного начала, заперечення богоподібності неодмінно призведе до розпаду, дисоціації особистості. Істинне, глибинне «Я» людини, органічно пов'язане з духовністю, є могутньою синтезувальною силою, яка підтримує єдність особистості, суперечить формуванню саморуйнівних тенденцій у її психіці. Духовність, на думку мислителя, завжди пов'язана з Богом, є здобуттям внутрішньої сили, опірності, протидії владі світу та суспільства над людиною. Людський дух, за М. Бердяєвим, завжди повинен прагнути до трансцендентності – того, що перевищує людину, й лише за такої умови вона не «втратить» саму себе, а навпаки, досягне гармонії та щастя [9, с.165–167].

Людська цивілізація, на думку М. Бердяєва, потребує глибокої духовної революції. Трагізм та драматичність людського існування значною мірою залежить від закритості людей одне від одного, від слабкості тієї синтезувальної духовності, яка веде до внутрішньої єдності особистості та єднання людини з людиною. Це – духовне єднання людей, духовна співдружність, духовна єдність людства, яка є одним із шляхів у боротьбі проти гнітючих настроїв, що ведуть до самогубства, а не єдність еротична, яка, навпаки, роз'єднує, вороже налаштовує індивідів одне проти одного [10, с. 8].

Видатний французький соціолог Е. Дюркгайм зростання чисельності самогубств також пов'язував з науково-технічним прогресом, «хворобою суспільства» – його неблагоустроєм, роз'єднаністю, моральним та духовним занепадом. Такий стан суспільства соціолог назвав аномією і довів, що цей стан є потужним генератором самогубств [11; 12, с. 261]. За обставин аномії індивід перебуває у невизначеному стані, не відчуває солідарності із соціумом, не має чітких орієнтирів, стандартів поведінки; суспільні деструкції у його психіці відображаються стражданнями, болем, які трансформуються у розчарування, апатію, тривогу, депресії, а відтак – у суїцидальність. Е. Дюркгайм підкреслював: «...якщо моральне середовище суспільства розклаталося, то його суб'єкти не можуть не зазнавати на собі цього стану, оскільки вони у ньому перебувають» [12, с. 479].

Суспільний занепад спричиняє послаблення й руйнування суспільних зв'язків, що багатьма свідомо чи несвідомо сприймається як руйнування власних зв'язків із життям. Найсильніше аномія впливає на тих, хто за попереднього суспільного стану мав високий статус та статки, а в новому втратив їх. Суспільно успішна людина, як правило, очікує кращого у майбутньому, активно працює для цього. Крах надій породжує фрустрацію, яка може вилитися у розлючені, цинічні прокляття, блюзнірство щодо життя взагалі як безглузлого, жорстокого, підступного, болісного. Таке життя мислиться, а згодом стає нестерпним для людини, тому вона вкорочує собі віку.

Аномічний болісний стан, а відтак суїцид, трапляються і в загалом неаномічному, впорядкованому і динамічному суспільстві. Наприклад, індивід постійно, наполегливо прагне перевершити свої соціально-статусні й матеріальні здобутки – кар'єру, визнання, статки. У цьому він убачає сенс свого життя, цьому служить, нехтуючи високими духовно-моральними цінностями, орієнтаціями. Свою життєву насагу індивід емоційно підживлює сильними зовнішніми збудниками, які доступні йому завдяки високому статусу та достатку. Зіткнення з непереборними перепонами (об'єктивними – збіг несприятливих обставин, суб'єктивними – завищена самооцінка й непомірні

домагання) спричинює аномічну фрустрацію. Якщо в душі такого суб'єкта немає любові, не з'являється щирий порив до високих духовних цінностей, аномічний біль може призвести до суїциду. Не зазнавши соціального й морального краху, а психічно виснажуючись своєю непомірною споживацькою активністю і конкурентною боротьбою, він зазнає психічного болю егоїстичного характеру, через який можуть виникнути суїцидальні настрої [2, с. 29–30].

Однієї лише економічної регуляції для лікування хвороб суспільства, зниження рівня суїцидальності, на думку Е. Дюркгайма, недостатньо. Гармонізації суспільства, моральному порядку, зниженню чисельності самогубств сприятиме підвищення рівня інтегрованості суспільних груп, солідаризація, єдність особи та групи. Високий рівень інтеграції суспільства передбачає суб'єктивну значущість його норм, цінностей та традицій для кожного окремого індивіда, що заперечує суїцидальність. Невичерпним антисуїцидальним та інтеграційним потенціалом, який, за Дюркгаймом, за силою перевищує вплив усіх інших чинників, володіє релігія, особливо конфесії зі стійкою, непохитною доктриною [12, с.162–186]. Він наголошував, що релігія сприяє гармонізації особи та групи, відмовитися від неї означає сприяти дисгармонії суспільних відносин, а відтак і поширенню суїцидальності.

Таким чином, суспільство істотно впливає на суїцидальність індивідів. Будучи з ним у нерозривному зв'язку, людина не може не зазнавати на собі його впливу: всі позитивні та негативні суспільні процеси відображаються у її психіці. Деструктивність, яку несе сучасне цивілізоване суспільство, стає безпосередньою причиною відхилень у поведінці індивіда, зокрема його аутодеструктивної поведінки. Ціннісна система технократичного суспільства призвела до порушення внутрішньої гармонії багатьох людей. Втрата істинних ідеалів життя, бездуховність, хибна система цінностей, дезінтеграція суспільства, відсутність чітких моральних орієнтирів поведінки, надмірний меркантилізм – це наслідки утилітарно-технократичної цивілізації. Все це поглиблює внутрішні протиріччя людини, спричиняючи глибокі депресії та

розчарування, що перебувають у прямому зв'язку з суїцидальністю. Більшість з тих, хто вкоротив собі віку, «не вписалися» у систему цінностей, прийнятих у світі. Це переконує, що життєвою необхідністю є глибоке духовне оновлення сучасного суспільства. Життя людини лише тоді сповниться справжньою гармонією, спокоєм та смислом, коли вона психологічно звільниться від влади споживацького суспільства над власною долею, перестане вимірювати свою успішність та благополуччя виключно накопиченими статками, кар'єрним ростом, а відродиться до нового високодуховного життя з Богом.

Висновки. Життєва практика не одного покоління доводить, що відкриття у собі духовного потенціалу, внутрішнє єднання з Богом сповнює життя людини істинним смислом, могутньою життєвою наснагою, з неймовірною інтенсивністю допомагає долати фрустраційні стани, сприятливі щодо суїцидальності. Ідентифікуючи себе з Богом, керуючись Його завітами, людина покращує, морально вдосконалює себе й суспільство, у якому живе, прокладаючи шлях до всезагального духовного розвитку та єднання. Наголошуючи на нестабільності матеріальних земних цінностей, релігія зорієнтовує на істинні смисли буття. Це, на нашу думку, слугує надійним психологічним бар'єром щодо аутодеструктивних налаштувань морально зневірених осіб.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Обґрунтування даної проблеми у нашому дослідженні не претендує на вичерпне висвітлення, а відкриває нові перспективи подальших наукових розвідок антисуїцидального впливу життєствердних духовно-моральних ціннісних орієнтацій, гуманістичних аутентичних налаштувань релігійної віри. Так, залишається актуальним дослідження глибинно-психологічних антисуїцидальних механізмів впливу віри в Бога, сповіді, молитви та інших духовних практик у протидії суїцидальності, створення при навчальних закладах спеціалізованих центрів, у тому числі тренінгових, які в разі прогнозованого ризику суїцидальності учнівської та студентської молоді будуть враховувати наявність у неї релігійної

віри, використовувати її життєдайний, гуманістичний антисуїцидальний потенціал під час організації психопрофілактичної і психокорекційної роботи.

Список використаної літератури

1. Пурич-Пейякович, Йу. Самоубийство подростков / Йу. Пурич-Пейякович, Душан Й. Дуньич; [пер. с сербск.]. – М. : Медицина, 2000. – 168 с.
2. Психологія суїциду: посіб. / [ред. В. П. Москальця]. – К. : Академвидав, 2004. – 288 с. – (Альма-матер).
3. Психологія суїциду: навч. посіб. / [ред. В. П. Москальця]. – Київ – Івано-Франківськ : Плай, 2002. – 249с.
4. Фромм, Э. Анатомия человеческой деструктивности / Фромм Э. – М. : АСТ-ЛТД, 1998. – 672с. – (Классики зарубежной психологии).
5. Фромм, Э. Душа человека / Фромм Э. – М. : АСТ-ЛТД, 1998. – 664с.
6. Федоров, В. А. Родители и дети их – самоубийцы / Федоров В. А. – Саратов, 1911.
7. Фромм, Э. Бегство от свободы / Фромм Э.; [пер. с англ.]. – М. : Прогресс, 1989 – 272 с.
8. Старшенбаум, Г. В. Суицидология и кризисная психотерапия / Старшенбаум Г. В. – М. : Когито-Центр, 2005. – 376 с. – (Клиническая психология).
9. Бердяев, Н. А. Философия свободы / Бердяев Н. А. – М. : Правда, 1989.
10. Бердяев, Н. О самоубийстве (психологический этюд) / Бердяев Н. – М. : МГУ, 1992. – С.3–23.
11. Дюркгейм, Э. Самоубийство: социологический этюд // Суицидология. Хрестоматия по суицидологии / Э. Дюркгейм. – К. : А Л Д, 1996. – С. 104–148.
12. Дюркгейм, Э. Самоубийство: Соціологічне дослідження / Дюркгейм Е.; [пер. з фр.]. – К. : Основи, 1998. – 519с.
13. Москалець, В. П. Релігійна віра як антисуїцидальний чинник / В. П. Москалець, А. В. Олійник // Практична психологія та соціальна робота: [наук.-практ. освітньо-метод. журнал]. – 2009. – № 2. – С. 71–80.

Рецензент – кандидат психологічних наук, доцент Сняданко І. І.

Стаття надійшла до редакції 5.04.2016

Олейник А. В. Духовно-моральный упадок общества как фактор суицидальности

Статья посвящена обоснованию проблемы духовно-морального упадка общества как одного из главных факторов формирования суицидальных тенденций в среде современной молодежи. Некрофильные тенденции современного общества, падение уровня заинтересованности духовными ценностями (глобальный кризис бездуховности), моральный упадок общества, отсутствие четких перспектив жизни приводят к росту количества людей разного возраста, особенно молодых, с чувством бессмысленности существования и духовного вакуума. Мощный антисуицидальный потенциал содержат высокие гуманистически-религиозные духовно-моральные ценности,

религиозная вера, которая эффективно способствует стабилизации и гармонизации психики индивида, лишает мук переживания экзистенциального абсурда, наполняет высоким смыслом человеческое существование.

Ключевые слова: суицид, аутодеструктивность, экзистенциальный вакуум, духовно-моральные ценности, религиозная вера.

Oliynik A. V. Spiritually-moral decline of society as factor of suicide

The article is sanctified to the deep ground of problem of spiritually-moral decline of society as one of basic factors offorming of suicide tendencies in the environment of modern youth. Necrophilia tendencies of the modern world, falling of level of the personal interest by spiritual values, moral decline of society, absence over of clear prospects of life is brought to the increase of quantity of people different age, especially, youth, overcame by sense of absurdity of existence and spiritual emptiness. Powerful anti-destructive, anti-suicide potential is contained by high humanistically-religious spiritually-moral values, a religious faith that assists stabilizing and harmonization of psyche of individual effectively deprives the pangs of experiencing of absurdity of existence, gives high sense of human.

The problem of the psycho-prophylaxis of suicide tendencies must get untied at the level of all society: by an acceptance and inhibition of humanistically-religious spiritually-moral values, «awakening» of humanistic public consciousness of citizens. Bringing in to the decision of problem of wide public, clergy, creation of strong humanistic principles of studies and education of rising generation, development and encouragement of charity among them, bringing in to the humanistically directed training, conferences, seminars, international spiritually orientated projects will assist the prophylaxis of cruelty, distribution of destructive in a youth environment, to attaching of young people to the high humanistically-religious spiritually-moral values, to making for her powerful anti-suicide immunity.

Keywords: suicide, auto destruction, vacuum of existence, humanistic spiritually-moral values, religious faith.